

Η μεταστροφή του Αχιλλέα στα «επί Πατρόκλω άθλα» της ραψωδίας Ψ της Ιλιάδος.

(Ο βαθύτατος πόνος ως αφορμή για αναδιαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΓΟΓΓΑΚΗ

Επικ Καθηγήτριας Φιλοσοφίας ΤΕΦΑΑ Πανεπ. Αθηνών και

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΣΤΡΑΒΑΚΟΥ

Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας Φιλοσοφίας ΤΕΦΑΑ Πανεπ. Αθηνών

Μετά το θάνατο του Πατρόκλου ο Αχιλλέας εξωτερικεύει το μεγάλο του πόνο και το θυμό του με ακραίες αντιδράσεις, μη μπορώντας να αποδεχτεί τον ξαφνικό και άδικο χαμό του αγαπημένου του συντρόφου. Αμέσως μετά εγκαταλείπει την μήνιν του, για να δοθεί ολοκληρωτικά στον πόνο και το θρήνο, καθώς «τον σκέπασε το μαύρο σύννεφο της θλίψης», επισημαίνει ο Όμηρος (Γογγάκη, 2003, σ. 33). Το ξέσπασμα αυτό λειτουργεί λυτρωτικά για τον ήρωα, ώστε να εισέλθει, σταδιακά, στη φάση της συνειδητοποίησης του θανάτου, ξαναβρίσκοντας και τα ευγενικά χαρακτηριστικά του. Στη συνέχεια, ακόμη παραπέρα, ο Αχιλλέας, εξέρχεται από την οδυνηρή εμπειρία του θανάτου περισσότερο «εξανθρωπισμένος» από πριν, με νέα ποιοτικά δεδομένα στην προσωπικότητά του.

Η αρχοντική πλευρά της προσωπικότητας του Αχιλλέα τεκμηριώνεται με σαφήνεια κατά τα 'επί Πατρόκλω άθλα', τους επικήδειους αγώνες της ραψωδίας Ψ της Ιλιάδος, που διεξάγονται ενώ το δέμας του νεκρού Πατρόκλου είναι ακόμη ζεστό (Γογγάκη, 2003, σ. 33). Πάνω από όλα, η ανεπανόληπτη και μοναχική απόφαση του Αχιλλέα να μην κάνει ό,τι θα έκανε κάποιος άλλος και να μην δεχτεί την αποζημίωση που του προσφέρθηκε στην ραψωδία Ι, πρέπει να εξισορροπηθεί από μια ανάλογη πράξη υπεράνθρωπων διαστάσεων, προτού αυτός αποσυρθεί για πάντα από το προσκήνιο. Στους επιτάφιους αγώνες προς τιμήν του Πατρόκλου ο Αχιλλέας και οι άλλοι Έλληνες επιδεικνύουν την πιο πολιτισμένη συμπεριφορά τους.

Ο Αχιλλέας είναι η αρχή, ο τελετάρχης και η κυρίαρχη μορφή των αγώνων (Γογγάκη, 2003, σ. 33), ένα γνώρισμα που έχει θεωρηθεί ουσιώδες για τον τραγικό ήρωα, και φανερώνει το χάρισμα εκείνο της προσωπικότητας, το οποίο, τόσο στην Λογοτεχνία όσο και στη ζωή, συνιστά τμήμα του μαγνητισμού που εκπέμπει ο ηρωικός χαρακτήρας και που κατά κύριο λόγο ανήκει στον τραγικό ήρωα -στην ηρωική του πλευρά, αν όχι στην τραγική (Krook, 1969, σ. 39). Ο άπαρηγόρητος και γεμάτος μίσος ήρωας των προηγούμενων ραψωδιών μεταστρέφεται σε έναν σπλαχνικό και ανθρώπινο

ήρωα, ο οποίος δείχνει μια ελεγχόμενη και κάπως απόμακρη κοινωνικότητα, καθώς επιβλέπει τον αγώνα και μοιράζει τα δώρα (Whitman, 1958, σ. 215).

Ο Αχιλλέας με δεξιοτεχνία διευθετεί έναν καυγά που εκδηλώνεται στους θεατές, ανάμεσα στον ευερέθιστο Αίαντα του Οϊλέως και στον Ιδομενέα. Αντιμετωπίζει με αρχοντιά τη διένεξη ανάμεσα στον Αντίλοχο και στον Μενέλαο, μια εξαιρετική σκηνή, που δείχνει τόσο τη φυσική απέχθεια του Μενέλαου για τις αντιπαραθέσεις, όσο και την εκ μέρους του επίγνωση των ταιπωριών που υφίσταται ο Αντίλοχος και οι άλλοι για λογαριασμό του (Ψ 607). Είναι φανερή η μεταστροφή του ήρωα Αχιλλέα στο σημείο αυτό από την πεισμονή της ραψωδίας Α. Συμπεριφέρεται με μεγάλη ευγένεια στο γέρο Νέστορα, στον οποίο ο Όμηρος δίνει μια τελευταία ευκαιρία να αναθυμηθεί τα κατορθώματα της νιότης του, όταν κέρδισε σε τέσσερα αγωνίσματα (Edwards, 2001, σσ. 417-418).

Ο Όμηρος στη ραψωδία Ψ εκφράζει τη σύγκρουση μιας νέας αντίληψης προς την παλιά ηρωική. Η νέα -εξίσου ηρωική, αλλά σε άλλη βάση- αντίληψη εκφράζεται από τον Αχιλλέα, ο οποίος γίνεται έτσι ο πιο ευνοούμενος από τον ποιητή ήρωας. Ενώ ο Αγαμέμνονας προσφέρει γενναιόδωρη αποζημίωση στον αδικημένο, η οποία όμως αναφέρεται κυρίως σε υλικά δώρα, ο Αχιλλέας καθιστά σαφές ότι οι υλικές προσφορές δεν τον συγκινούν καθόλου. Ο ίδιος δείχνει καθαρά ότι τοποθετεί την αποζημίωση σε ηθική, και όχι υλική βάση. Έτσι, η συμπεριφορά του Αχιλλέα δεν δικαιολογείται μόνο από το ποιητικό σχέδιο της Ιλιάδος, αλλά αποκτά και πνευματική βάση, χωρίς την οποία θα ήταν απλώς τεχνικά και ποιοτικά αιτιολογημένη, όχι όμως και εσωτερικά. Ο Όμηρος, δια του Αχιλλέα, τοποθετεί τον κεντρικό πυρήνα αυτής της νέας αντίληψης, η οποία αντιμετωπίζει το ηρωικό ιδεώδες κυρίως από πνευματική σκοπιά. Η ολοκλήρωση αυτής της νέας αντίληψης, η ανωτερότητα, είναι σημαντικό στοιχείο στη συμπεριφορά του Αχιλλέα, και έχει αξία, καθώς δίνει στη μετάνοια που εκφράζει ο αντίδικος ιδιαίτερη θέση ως προς τις σχέσεις των ανθρώπων. Η ίδια μεγαλόψυχη

συμπεριφορά εκφράζεται από τον Αχιλλέα στους επιτάφιους αγώνες της ραιψωδίας Ψ που διεξάγονται «υπό την αιγίδα του» (Μπεζαντάκος, 1980, σ. 110).

Στην κατάληξη των επικήδειων αγώνων ο Αχιλλέας είναι ο πιο αγνώριστος απ' όλους. Ο ήρωας αυτός, με σταθερό γνώρισμά του ως τώρα την αδιαλλαξία, γίνεται στην ενόχληση αυτή ο διαλλακτικότερος όλων. Σε όποια περίπτωση εκδηλώνεται αμφισβήτηση, παρεξήγηση ή δυσκολία στη συνεννόηση, επεμβαίνει κατασταλτικά, συμβιβαστικά, δικαιοκριτικά, όπως συμβαίνει στους στίχους Ψ 490- 495, 534-538 και 615-622. Όλη αυτή η μεταμόρφωση στη συμπεριφορά του σκληροτράχηλου Αχιλλέα θεωρείται όχι σαν σκόπιμη επιδίωξη του ποιητή στο τέλος του έπους του, αλλά μάλλον προήλθε από επίδραση ιδιαίτερου επύλλιου που είχε ως αποκλειστικό θέμα τους αγώνες μεταξύ των ηρώων του Τρωικού Πολέμου (Καλοκαιρινός, 2002, σ. 749).

Ο Αχιλλέας -ο ίδιος που πριν είχε προκαλέσει τον διχασμό- ο άμεμπτος άρχοντας, από την ύπαρξή του, σε αυτούς τους αγώνες ακτινοβολεί τέτοια καλοσύνη που χαρακτηρίζει τους υψηλόφρονες. Τιμά τους νικητές, ενώ τιμά με συμπάθεια και τον άξιο που ατύχησε (Ψ 534), δείχνει σεβασμό στα γηραιά που ικανοποιημένα τον δοξάζουν με τη σειρά τους (Ψ 616, 647), και μπορεί με φιλική προειδοποίηση και με πρόθυμη διάθεση να καθυστεράει τα πνεύματα (Schadewaldt, 1982 σ. 173).

Αξίζει να επισημανθεί ότι, στους αθλητικούς αυτούς

αγώνες ο απρηγόρητος για το θάνατο του Πατρόκλου χαμογελάει, για πρώτη και μοναδική φορά σε ολόκληρη την Ιλιάδα (Ψ 155-157). Ο Αχιλλέας χαμογελάει στον Αντίλοχο, επειδή γνωρίζει ότι πρόκειται μόνο για ένα παιχνίδι, ένα αγώνισμα, της αρματοδρομίας, που όσο διαρκεί αναστέλλει και απωθεί τη θανάσιμη σοβαρότητα του πολέμου. Παράλληλα, ο Αχιλλέας που βρίσκεται «εκτός παιχνιδιού», αναγνωρίζει τον εαυτό του στον Αντίλοχο, που όμως βρίσκεται «εντός παιχνιδιού». Με άλλα λόγια, προϋπόθεση της αναγνώρισης του εαυτού μας είναι η αποστασιοποίηση, που μας προσφέρει κυρίως η τέχνη (Ρεγκάκος, 2006).

Η ραιψωδία Ψ της Ιλιάδος αποτελεί, εν προκειμένω, τη ραιψωδία της ψυχικής μεταστροφής. Ο πόνος που επιφέρει στην ανθρώπινη ψυχή ο θάνατος ενός αγαπημένου είναι οξύτατος, και η εμπειρία του πόνου προξενεί βαθύ ρήγμα στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Στη συνέχεια, όμως, ο πόνος αυτός αρχίζει να μεταστρέφεται σε εμπειρία ζωής και σε γνώση. Ο αγαπημένος που έφυγε έρχεται σαν σκιά, όπως ο Πάτροκλος, στο όνειρο του ζωντανού, να του θυμίσει την επώδυνη απουσία του και να τον παρηγορήσει. Η οδύνη της απώλειας σταδιακά ενισχύει την επίγνωση σχετικά με το φθαρτό χαρακτήρα του ανθρώπινου βίου. Όπου να 'ναι θάρθει και η σειρά του ζωντανού ν' ακολουθήσει την αναπόδραστη πορεία. Η συνείδηση αυτή τον κάνει πιο ανθρώπινο, διαμορφώνοντας, εν τέλει, μέσα από τη διαδικασία του πόνου, τη νέα ποιότητά του.